

اهمیت تعلیم و تربیه در پرتو دیدگاه های قرآن، حدیث، و امامت اسماعیلی

این مقاله به مناسبت جشن الماسین (شصتمین سالگرد به تخت نشینی امامت) شاه کریم الحسینی، ملقب به والا حضرت شهزاده آقا خان چهارم، چهل و نهمین امام موروئی طریقه شیعه امامی اسماعیلی نزاری، نوشته و تلخیص شد.

گرد آوری، پژوهش، و نگارش: نوروز علی ثابتی

بسم الله الرحمن الرحيم

خاتم ملک سلیمان است علم = جمله عالم صورت و جان است علم
علم دریایی است بیحد و کنار = طالب علم است غواص بحر
گر هزاران سال باشد عمر او = می نگردد سیر او از جستجو
هم سؤال از علم خیزد هم جواب = همچنانکه خار و گل از خاک و آب

مقاله ای که که اینک به پیشگاه حضار گرامی قرائت میگردد، آن اهمیت علم و دانش را از چشم انداز قرآنکریم، احادیث نبوی، و دیدگاه های امامت اسماعیلی بطور اجمالی در محراق توجه اش قرار میدهد.

خداوند (ج) در آیه 269 سوره بقره می فرماید: **يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا. وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ**

خداوند (ج) دانش و حکمت را به هر کس بخواهد [و شایسته بداند] میدهد؛ و به هر کس که دانش داده شود، خیر فراوانی برایش داده شده است. و جز خردمندان [این حقایق را درک نمیکنند] و متذکر نمیگردند.

خداوند (ج) در قرآن عظیم الشان از حکمت یاد نموده است. حکمت بر دو نوع است. یکی حکمت متعالیه که شامل همه علوم دینی و الهی می گردد و دیگر دانش تجربی که برایش ساینس هم گفته می شود. هر کسی که از این دو حکمت بر خور دار باشند، خیر فراوانی نصیب شان شده است.

هر انسانی به آموزش دانش و کسب فیض از آن نیاز دارد. حتی پیغمبران هم به آن نیاز داشته اند. چنانچه خداوند متعال در قرآن عظیم الشان، در سوره طه آیه 14 پیغمبر را مورد خطاب قرار میدهد و می گوید:

« و قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا » و بگو پروردگارا بر دانش من بیفزای.

در اسلام آموختن دانش نه تنها امری پسندیده به حساب می‌رود، بلکه از جمله واجبات این دین به شمار می‌رود. رسول گرامی اسلام (ص) فرموده اند: « طلب العلم فریضة علی کلّ مسلم و مسلمة»، یعنی فراگیری دانش برای هر مرد و زن مسلمان فرض است.

و در حدیث دیگری نیز در مورد فضیلت آموختن علم آمده است: «مَنْ أَرَادَ الدُّنْيَا فَلْيَنْجِرْ وَ مَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ فَلْيَتَزَهَّدْ وَ أَرَادَهُمَا فَلْيَتَعَلَّمْ» یعنی شخصی که اراده دنیا کند باید که تجارت کند، و شخصی که اراده آخرت کند زهد و تقوا پیشه کند، اما شخصی که اراده هر دو را (دنیا و آخرت را) کند، پس باید دانش بیاموزد.

از حضرت علی (ع) روایت است که فرموده است: أَلْعِلْمُ مِصْبَاحُ الْعَقْلِ، یعنی دانش چراغ خرد است.

تعلیم و تربیه از دیدگاه والا حضرت کریم آقا خان چهارم، چهل و نهمین امام موروئی شیعه اسماعیلی نزاری

در طریقه اسماعیلی، امام نه تنها راهنمای روحانی است که دین را تعبیر و تفسیر کند، بلکه امام مسئولیت بلند بردن کیفیت زندگی مادی انسان ها را هم متکفل است. از اینرو امام هم در امور دینی و هم در امور دنیوی عهده دار رهبریت انسان ها بطور عموم، و مرید هایش، بطور خاص می باشد. چنانچه والا حضرت آقا خان چهارم، در سخنرانی اش در مراسم تهداب گذاری نمایندگی امامت اسماعیلی در شهر اوتاوا، کانادا، در سال 2005 چنین بیان نمودند:

« ... در سنت اخلاقی اسلام، که آن روح و ماده را با هم پیوند می دهد، امام نه تنها قرائت و تعبیر عقیده را رهبری می کند، بلکه در بهبود بخشیدن کیفیت زندگی ی جماعت اش، و جوامع بزرگتری که آن جماعت در بین شان زندگی می کند، تلاش می نماید؛ به منظور اینکه، یک اصل رهنمودی مؤسسات امامتی اینست: جایگزین کردن دیوار ها یی که جدایی می افکنند با پُل ها یی که موجب اتحاد می شوند.»

والا حضرت آقا خان در 23 جنوری 1958 در دومین سالروز به تخت نشینی امامت اش، در کراچی پاکستان در مورد پیشرفت دانش چنین بیان داشتند:

« ... پایگاه های بزرگ انرژی ی اتمی ی جدید، ماهواره ها و ماشین آلات ضرباندار بزرگ زندگی صنعتی ی معاصر، نمونه هایی از یک فصل تازه در پیشرفت مادی هستند. من معتقدم که ما نباید از پیشرفت مادی هراس داشته باشیم و نه ما آنرا کنار گذاریم. خطر اینست که آن می تواند در زندگی برای ما یک مشغله فکری شود و آن می تواند شیوه تفکر ما را زیر سلطه خود بگیرد. هیچ دلیلی وجود ندارد که چرا سنت های ما و عقیده ما، ما را از حرکت کردن با زمان ما، باز نمی دارند، در واقع چرا ما نباید انسان های هم نوع مان را هم در حوزه های جدید دانش و آموزش راهنمایی نکنیم. سنت های ما و دین ما برای همیشه الهام بخش آفریده های دست ها و ذهن های ما خواهند بود.»

در شهر حیدر آباد در هند در 18 نوامبر 1992 برای جماعت ارشاد نموده اند که:

«... شما نباید فکر کنید که دانش و توانایی ایرا که شما یک مرتبه آنرا از طریق تعلیمات رسمی در سن بیست و یا بیست و پنج سالگی کسب نموده اید، در سراسر عمر شما کافی خواهد بود.»

همچنان در شهر لیزبون در پرتغال در 18 دسمبر 1996 فرموده است:

«... و بنا بر این، در یک محیط مستعد فزاینده، برای شما بی اندازه مهم است که در طی زمان زندگی تان انکشاف کنید، ظرفیت تانرا از نقطه نظر مسلکی رشد دهید، قابلیت تانرا افزایش دهید، برای اینکه شما و اطفال تان بطور فزاینده یک موقف خوب را احراز کرده باشید تا با این مشکلات فزونی شایستگی مقابله کنید.»

در عموم، موقف والا حضرت آقا خان در برابر تعلیم و تربیه و یا بطور دقیق در برابر کسب دانش اینست که آنرا نخستین سنگ بنای حیاتی برای حل مشکلات جهانی میدانند. دانش، جهالت فرهنگی را کاهش میدهد و فضایی را برای شناخت کثرت گرایانه و تحمل پذیر ایجاد می کند که آن هم به نوبه خود احتمال کشمکش را کاهش میدهد. دانش توانایی شخصی و مسلکی مردان و زنان را انکشاف میدهد تا نقش های رهبری کننده را در یک جهان متغیر پرشتاب و پیچیده در دست گیرند. تعلیم و تربیه رسمی نه تنها برای جوانان بلکه برای تمام جمعیت برای عین مقاصد ضروری و حیاتی است. تمام این موارد گفته شده، به تقویت نمودن دیموکراسی، یاری می رسانند.

والا حضرت آقاخان دیدگاه های خود را در مورد تعلیم و تربیه، شیوه های آن، و پیامد های آن بطور اختصار گونه در پیشگفتار جزوه رهنما، برای آکادمی های آقا خان، در سال 2003 چنین نوشته است.

«ما در یک زمان تغییر پرشتاب زندگی می کنیم - تغییری که آن اغلباً غیر قابل پیش بینی است و همیشه مثبت نمی باشد. تجربه ی من در انکشاف، و همچنان به صفت یک [فرد] ناظر و کار آزموده، مرا به این نتیجه کشانید که بهترین شیوه برای مدیریت تغییر، خواه آن مثبت و خواه منفی باشد، اینست که برای آن آمادگی داشته باشیم، و هیچ شکل آمادگی ی بزرگ تر برای [مدیریت] تغییر، نسبت به سرمایه گذاری ها در آموزش و پرورش نمی باشد.»

بیشتر از مردم به این نتیجه رسیده اند که تعلیم و تربیه باید شاگردان را نه تنها در بخش کاریابی، بلکه آنها را برای زندگی آماده سازد تعلیم و تربیه باید شاگردان را بیش از یک نصاب تعلیمی محدود- محور، که بر مبنای خواندن، نوشتن و ریاضیات استوار است، تجهیز کند. آن باید شاگردان را در معرض یک مطالعه گسترده و معنی دار در مورد انسان شناسی به شمول علوم (ساینس)، موسیقی و هنر قرار دهد.

تعلیم و تربیه باید شامل تسلط داشتن بر بیش از یک زبان و توانایی در افهام و تفهیم کردن موثر در آن زبان ها باشد. در مقابل پیشرفت سریع در فن آوری معلوماتی (تکنالوژی) در تاریخ، تعلیم و تربیه همچنان برای شاگردان بیاموزد که چگونه بر فن آوری های معلوماتی تسلط پیدا نمایند.

تعلیم و تربیه همچنان باید باعث ساختن یک محفظه برای یک سنت کثرت گرایانه شود که در آن برای دیگر دیدگاه ها، قومیت ها، ادیان و بینش ها ارزش قایل شود، نه فقط بخاطر اینکه آن منصفانه و نیکو است، بلکه بخاطر اینکه کثرت گرایی سازگار ترین اقلیمی برای رشد خلاقیت، کنجکاوی، و پژوهش است. آن همچنان برای شاگردان انگیزه دهد تا بینش های مختلفی را در مورد پرسش های بنیادی که

توسط لازمه انسانی مطرح می شوند، به ملاحظه نشینند. «حقیقت چیست؟»، «واقعیت چیست؟» و «وظایف من در برابر انسانِ ممنوع من، برای وطن من، و برای خدا (ج) چیست؟». در عین زمان، آموزش و پرورش بایست بنیاد های هویت را به نحوی استحکام بخشد تا برای آنها جان تازه ای بخشید و آنها را تقویت نمود تا اینکه آنها در مقابلِ تکانه ی تغییر ایستادگی کرده بتوانند.

بنابر این، آنچه که شاگردان میدانند آن دیگر مهم ترین پیمایش یک آموزش و پرورش نمی باشد. آزمون حقیقی توانایی است که شاگردان و فارغ التحصیلان با آنچه که آنرا نمی دانند، برای آن یک راه حل پیدا نمایند. آنها بایست قادر باشند به این نتایج برسند که آنها شالود ای را برای قضاوت های آگاهانه تشکیل دهند. قابلیت ارائه قضاوت ها که آنها بر شالوده معلومات درست و حسابی استوار باشند و کار گرفتن از تحلیل دقیق باید یکی از مهم ترین اهداف برای هر تلاش آموزشی باشد. طوری که شاگردان این ظرفیت را انکشاف دهند، آنها قادر به مواجهه شدن با مهم ترین و مشکل ترین قدم خواهند شد: آنها می آموزند تا اینگونه قضاوت ها را در یک چوکات اخلاقی جای دهند.

روی این دلایل، هیچ سرمایه گذاری بهتر نسبت به تعلیم و تربیه ای که از بالاترین کیفیت ممکن برخوردار باشد که افراد، والدین و ملت در آن سرمایه گذاری کرده بتوانند، نمی باشد...»

دیدگاه های انکشافی تعلیم و تربیه امامان اسماعیلی، ریشه بنیادی در دین اسلام دارند. از آنجا که دین اسلام طلب دانش را یک وجیبه میدانند، و هم مرد و هم زن باید از این نعمت برخوردار باشند، امامان اسماعیلی هم بر این نکته تأکید کرده اند. مثلاً والا حضرت کریم آقا خان در کنفرانس لندن برای افغانستان در سال 2014 در مورد سهم زنان در بخش انکشاف یک مملکت اظهار داشت که:

اشتراک زنان در اجتماع حیاتی است تا یک کیفیت زندگی بهبود یافته فراهم شود. از تعلیم و تربیه گرفته تا صحت، از اشتراک در اداره دولتی محلی تا به رهبریت در تجارت، ما شاهد امکان بالقوه برای زنان و مردان بوده ایم که در کنار هم کار بکنند تا جوامع شان را بسازند و در عین حال اخلاق اسلامی را حرمت بگذارند.

مولانا سلطان محمد شاه، آغاخان سوم، و چهل و هشتمین امام اسماعیلی در مورد تعلیم و تربیه دختران چنین ارشاد فرموده اند:

« اگر شما یک دختر و یک پسر داشته باشید، نخست آموزش دادن دخترتان را در اولویت قرار دهید.»

زیرا که اگر یک پسر آموزش بگیرد، تنها یک فرد با سواد می شود، و با آموزش دادن یک دختر، یک خانواده با سواد خواهد شد.

قسمی که والا حضرت آقا خان گفته است که آموزش یک روند مادام العمر است، پس فارغ التحصیل بودن دیگر معنای خود را از دست میدهد. بخاطری که کسی که چیزی آموخته باشد، بعد از مدت کوتاه آن کهنه خواهد بود. برای کسب معلومات و مهارت های بروز شده و تازه، مداومت کردن به آموزش همیشگی، لازمی است. چنانچه حضرت علی (ع) گفته است:

مَنْ ادَّعى مِنَ الْعِلْمِ غَايَتَهُ فَقَدْ أَظْهَرَ مِنْ جَهْلِهِ نَهَائَتَهُ. یعنی، کسی که ادعا کند به نهایت دانش دست یافته است، با این کار نهایت نادانی خود را آشکار ساخته است

کسی که از پیشرفت علم و تکنالوژی عقب ماند، وی در زمان خود، نی بلکه در زمان گذشته زندگی می کند. برای پیشتاز بودن، باید با دانش روز خود را مجهز ساخت.

بدین مناسبت ناصر خسرو گفته است که:

درخت تو گر بار دانش بگیرد به زیر آوری چرخ نیلوفری را

بلی، شاید در دوران ناصر خسرو، این نظر جز از خیالِ گزاف چیزی بیش نبود، اما، در واقع این بوقوع پیوست، و بشر با دانش خود توانست بر ماه قدم بگذارد.